

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 55, Ekim 2017, s. 29-43

Yayın Gelif Tarihi / Article Arrival Date

25.08.2017

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

20.10.2017

Doç. Nurbiye UZ

Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü
nuz@anadolu.edu.tr

EDEBİYATTAN HEYKELE: SANAT DALLARI ARASI ETKİLEŞİM ÖRNEĞİ OLARAK “CEHENNEM KAPISI”

Öz

Heykel sanatı tarihinde büyük öneme sahip ve Fransız Romantizminin güçlü temsilcilerinden Auguste Rodin, heykeli akademizm ve süslemeden kurtarması, anıtsallık yerine insancılığı seçmesi gibi getirdiğı yeniliklerle heykel sanatında büyük değışim sağlamıştır. Ele aldığı konuları, biçimleri, desenleri ve heykelleri ile kendinden sonra gelenlere yeni kapılar açmıştır. Tarih boyunca sanatçılar ya da sanat dalları arası etkileşim her zaman olmuştur. Çoğu zaman farklı bir alanda yapılmış ya da yazılmış bir yapıt, dönüşerek izleyicisiyle farklı bir sanatsal dille yeniden iletişim olanağı bulmuştur. İşte en güzel örneklerinden biri olarak gösterilebilen ve konusunu Dante'nin İlahi Komedyası'ndan alan Rodin'in Cehennem Kapısı rölyefi de edebiyatın heykele yansıması, edebi eserin heykel diliyle yeniden anlatılması, biçimsel farklılıkla yeniden hayat bulması olarak değerlendirilebilir. Rodin'in hayatının uzun bir döneminde kendine eşlik etmiş olan bu rölyef, sanatçının kendi izlerini taşıyan en önemli yapıtları arasında yer alır.

Anahtar kelimeler: Heykel, Sanat, Edebiyat, Auguste Rodin, Cehennem Kapısı

FROM LITERATURE TO SCULPTURE: AN EXAMPLE OF THE INTERACTION BETWEEN ART BRANCHES “THE GATES OF HELL”

Abstract

Having a profound significance in the history of sculpture art and being one of the most substantial representatives of the French Romanticism, Auguste Rodin provided major change for the sculpture art by ridding sculpture off of academism and embellishment and choosing humaneness over monumentality. Issues, shapes, patterns and sculptures that she embraced paved the way for the following generation. Throughout history there has always been interaction between artists or art branches. Most of the time, an artwork created in a different field transforms and establishes a new way of communication with its audience through a different artistic expression. Being one of the finest examples of this and inspired from Dante’s Divine Comedy, Rodin’s The Gates of Hell relief could be interpreted as literature’s reflection on sculpture, re-telling of the literary work through the language of sculpture and rebirth through the stylistic differences. Having accompanied Rodin through most of his life, this relief is among the artist’s most important works of art that carries his marks.

Keywords: Sculpture, Art, Literature, Auguste Rodin, The Gates of Hell

Giriş

Sanat toplumların içinde ve onların gelişimleriyle ilerleyen bir yaşam sürmüştür, sürmeye devam etmektedir. İnsan hayatında toplumsal yaşam biçimleri, dini inanışlar, bilimsel ve teknolojik gelişimler vb. ne kadar önemliyse sanat da o kadar önemlidir. Değişen ve gelişen anlayışlar doğrultusunda bazen ters düşseler bile gelişim için daima birbirleriyle ihtiyaç duymuşlar ve beslenmişlerdir. Dolayısıyla sanatın kültürden beslendiği düşünüldüğünde sanattaki gelişmişlik paralelinde toplumun da gelişmişliğinden söz edilir. Sanat, insana dair tüm bu bahsedilenlerden ne kadar etkileniyorsa sanatın da toplumu ve anlayışları etkilediğini söylemek bu bağlamda yanlış olmayacaktır.

Sanat, bilim, kültür ne kadar birbirini etkilerse sanat dalları arası etkileşim de gelişim için bir olanaktır. Özellikle edebiyatın diğer sanat dallarına etkisi yadsınmaz. Heykel sanatı da ya da heykeltıraşlar da bundan beslenmişler edebi eseri, eserin bir bölümünü ele alarak ya da esinlenerek biçim değiştirmiş bir halde yeniden ortaya koymuş ve sunmuşlardır.

Heykel ve edebiyat ilişkisinden yola çıkılarak ele alınan bu çalışmada en önemli örneklerden biri olarak gösterilebilen heykel sanatı tarihinde büyük öneme sahip Auguste Rodin’in Dante’nin İlahi Komedyası’nın Cehennem bölümünü konu alarak yaptığı “La Porte de l’Enfer” (Cehennem Kapısı) rölyefidir. Heykel sanatının gelişim süreci incelendiğinde Rodin’in önemi yadsınmaz. Onun pek çok çalışmasına öncülük etmiş olan Cehennem Kapısı rölyefi de sanatçıyı tanıma ve anlama adına en önemli yapıtlarının başında geldiği şüphe götürmez bir gerçektir. Sanatçının yaşadığı dönem, etkilendiği sanatçı ya da akımlar, biçimlendirme farklılıklarıyla heykel sanatına kazandırdığı yeniliklerle günümüzden yıllar öncesinde yapılmış olmasına rağmen bu rölyef, heykel sanatıyla ilgili araştırmacıların üzerinde titizlikle durduğu çalışmalardan biridir. Yapılan taramalarda, araştırma konunu olan eserin gerektiği kadar kapsamlı anlatıldığı kaynağa rastlanamaması nedeniyle özellikle konuyla ilgili araştırmacılara detaylı veri sağlaya-

bilmek bu çalışmanın en önemli amaçlarından biri olmuştur. Bu çalışma, Rölyefin plastik özelliklerinin yanı sıra özellikle konusu, sanatçının esinlendiği edebi eser ve bu esinlenmeyi kendi bakış açısıyla nasıl yansıttığı üzerinde yoğunlaşmış bir araştırmadır. Daha önce kapsamlı bir biçimde ele alınmamış bir yöntemle Türkçe olarak literatüre katkı sağlama hedeflenmiştir.

Sanat dalları arası, özellikle heykel-edebiyat ilişkisinden kısaca bahsedildikten sonra sanatçı ve çalışmaları üzerinde durulmuştur. Sanatçının kısa yaşam öyküsü ve heykelleri, Cehennem Kapısı'nın konusu, biçimi, yapım süreci araştırılarak bir sanat eserinin bir başka sanat eserine dönüşümüyle ortaya çıkan yeni ve özgün bu yapıtın tanıtılması hedeflenmiştir. Konuyla ilgili kitap, makale, broşür ve internetten elde edilen veriler kullanılarak sonuca gidilmiştir.

Heykel ve Edebiyat

Heykelin dili, anlatım araçları, biçimleri ve malzemesi tarih boyunca değişime ve gelişime uğramıştır. İlk yapılan heykellerin büyüsel amacı kalıcılığın önünde olduğu için malzeme, amaç için en uygun neyse odur. Daha sonraları dayanıklı malzeme seçimi günümüz ve günümüze yakın dönemlerde her tür olanağın ve malzemenin yer bulduğu bir anlatım biçimine dönüştüğü söylenebilir. Kullanılan materyal dışında anlatım aracı genelde üç boyuttur. Oysa bu edebiyat ve söz sanatlarında adından da anlaşılabilirdiği gibi kelimelerdir. Çok güçlü bir anlatım ve iletişim olanağı sağlayan bu konu Kardeş'in (2012) değindiği gibi üstünlük sebebi olmuştur.

Bir resim, heykel ya da beste gibi edebi metnin de sanat objesi olduğunu ve sanat eseri olma anlamında diğerlerinden farklı olmadığını söyleyen Çetişli (2006), onları birbirinden ayıran en önemli unsurun yapıldıkları malzemeleri olduğunu ve edebiyatın da dilde hayat bulan bir sanat dalı olduğunu dile getirmektedir.

Heykel ve edebiyat, müzik, resim, mimari, tiyatro, sinema gibi önemli sanat dallarındandır ve sanat tarihine bakıldığında aralarında etkileşimli bir bağ her zaman kurulmuştur. Sinema edebiyattan ya da müzikten konu alabilir. Heykel, resimsel ya da mimari özellikler taşıyabilir ya da "Cehennem Kapısı"nda olduğu gibi edebi eser heykeltıraşın bakış açısıyla üç boyutlu olarak insan yaşamına dahil olabilir. Farklı bir alanda ortaya atılan bir konu, farklı bir sanat dalı içinde yeniden ele alındığında anlatım dili farklılığıyla ortaya yepyeni bir ürün çıkabilir ya da farklı bir biçimde yeniden ortaya konabilir. İşin içine ele alınan konuyu kimin aldığı, onun hayal gücü, biçimlendirme becerisi, tekniği vb. girdiğinde eser daha da zenginleşerek yaşamını farklı biçimde sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Örnekleri çoğaltılabilecek bu yaklaşım, bir sanatçının başka bir sanatçıya ilham verebiliyor olması açısından son derece önemlidir. Özellikle farklı alanların buluştuğu bu yapıtlar biçim değıştirerek ama her farklı biçiminde yepyeni bir yapıt ortaya koyarak insan hayatını daha da zenginleştirmektedirler.

Sazyek (2013: 1127), temel güzel sanat dalları ile malzeme, algı odağı, orijinalite, biçim bakımından edebiyatın ayrıldığını ve farklılaştığını dile getirdiği yazısında, edebiyatın içinde insan ya da insani bir durum barındırma zorunluluğu ve bu zorunluluğu taşıyan tek sanat dalı olduğunu söylemektedir.

Sazyek'e göre (2013: 1128) edebiyat, resim, heykel, mimari ve müziğin izleyicisiyle iletişim olanakları birbirinden farklıdır ve farklı yollar kullanır. Örneğın heykel ve mimari, yapısı ve yapılandırılış şekliyle mekan sanatıdır. Resim, daha çok görsel yönüyle ön plandadır. Müzik işitme duyusuna yönelir. Edebiyat ise görme duyusuyla algılanmakla birlikte daha çok zihinsel bir sanat konumundadır. Kullanılan materyal ya da yöntem resim, heykel, mimari ya da müzik için evrenseldir. Oysa edebiyatta yazıldığı dilin bir millete özgü olması bakımından ulusal öl-

çektir. Edebiyat, heykel gibi nesneleştirilemediği için olanakları heykelden ya da heykel, biçimlendirilme şekliyle edebiyattan farklıdır. Heykelde konu biçim, içerik, öz hepsi aynı nesne ya da kütle içerisinde. Ama edebiyatta nesne aramak istenirse örneğin bir kitap ya da kağıt olarak bakmakla sınırlı kalınabilir. Oysa edebiyatın malzeme olarak nesnesiyle ilişkisi yoktur. İşte bu noktada diğer sanat alanlarına ya da dallarına yansıyan edebi bir biçim, sinema, tiyatro, resim ya da heykel olsun, yeniden belki de farklı yorumla hayat bulur. Bu yazarın talebi bile olsa işi yapan alandaki sanatçının eseri algılayış ve yansıtış biçimi doğrultusunda yorumlar ortaya koyar. Zenginlik olarak nitelendirilebilecek disiplinler arası iletişim ya da birliktelikte, örneğin bir heykelde, heykeltıraşın yaptığı olarak özgünleşir ve tekleşir.

Edebiyatın hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğunu düşünülürse, oluşturulan gerçek hikayeden ya da doğadan yola çıkılsa dahi yazarın kurmaca dünyasıyla insan, alanlarını genişletme olanağı bulur. Sazyek’in üzerinde vurgu yaptığı edebiyatın mutlak insana bağımlılığı, soyut ya da somut, figüratif olsun ya da olmasın insan için yapıldığı düşünülürse çok da bağımsız kalmaz.

Edgü’ye göre (2008: 11-13), “şairlerin sözcüklerle yarattığı dünya, ne denli imge peşinde koşarlarsa koşsun, gözle görünen bir dünya değildir” Elbette bu bir sanat dalını diğerinden üstün ya da tersi kılmaz. Her bir sanat dalının kendine özgü bir dili vardır ve resmin ya da heykelin dili de görünür kılmaktır. “Dünyayı sözcüklerle kavramaya, yorumlamaya, sezmeye ve çözmeye çalışanlarla, bunları biçim ve renklerle yapanlar yanyana geldiğinde karşılıklı bir alışveriş gerçekleşir ki bundan yalnız taraflar değil, tüm insanlık nasibini alır. ... Alain’den Bachelard’a, Sartre ve Merleau-Ponty’den Roland Barthes’a birçok düşünür, dilbilimci, filozof, dış dünyanın ve nesnelerin gizini çözmek çabasında resimlere başvurmuşlar ve resimleri yorumlayarak kendi sorunlarına karşılık aramışlardır. Bunu yaparken de resim gizine, dolayısıyla resmin gerçeğine de ışık tutmuşlardır. Aragon’un iki ciltlik *Henri Matisse, Roman* adlı oylumlu yapıtı, gerçekten de resimli roman gibidir. Jean Genet’in *Giacometti’nin Atölyesi* adlı kitapçığı ile Rembrandt üzerine yazdıkları, yazarın romanlarının ve anlatılarının yanında yer alacak niteliktedir. Eluard ve Char ressamın resimlerini şiirlemişlerdir. Birçok ressamın bu şairlerin şiirlerini resimlediği gibi”.

Artun’un belirttiği gibi (2004), “edebiyat hayatı resmetmekle kalmaz, her fırsatta birtakım ünlü resimlere, resamlara atıflar yapar ve sanat âlemiyle uğraşmadan edemez.”

Sanatçıların birbirlerinden etkilenmeleri gibi farklı sanat alanlarındaki eserlerden de etkilenme her zaman olmuştur. Özellikle araştırma konusu olan edebiyat ve heykel ilişkisi sadece edebi yapıttan konu alan çalışma yapmakla sınırlı değildir elbette. Edebi özellikleri, yazın sanatını vb. heykellerinde başarıyla kullanan sanatçıların eser örnekleri çok sayıda gösterilebilir. Örneğin Ossip Zadkine “Le Poète” (Şair) isimli çalışmasında metni figürün üzerine yazarak işlemiş, anlam ve konu yanında doku olarak da çalışmasını zenginleştirmiştir (Uz, 2010) (resim 1). Alberto Giacometti, Paris’te yaşadığı sırada pek çok şair, yazar ve filozofla yakın ilişki içinde bulunmuş, sanatı bunlardan etkilenmiştir (Sharratt, 2000: 2).

Resim 1: Ossip Zadkine, “Şair”, 216x57x76cm. Bronz, 1954.

Heykeltıraş Ernest Christophe'nın yaptığı “Le Masque” (Maske) isimli heykel için yazılan şiir Maske, bir şairin şiirine yansıttığı heykel ve heykel-şiir etkileşimine örnek olarak gösterilebilir (Charles Baudelaire'in Kötülük Çiçeklerinde geçen şiir) (resim 2).

Resim 2: Ernest Christophe, “Maske”, 245x85x72cm. Mermer, 1876.

Romantik sanatçılar kuşağından gelen ve ünlü ya da mitolojik kahramanları değil, Shakespeare'in kahramanını konu alarak Auguste Préault'nun yaptığı ‘Ophélie’ isimli çalışması da edebiyat heykel ilişkisinin bir başka örneğidir (Lloyd, 2006: 156).

Anadolu ve Türk kültürüne bakıldığında en önemli sanat yapıtı olarak kabul edilen Orhun Yazıtları, Osmanlı mezar taşları ya da mezar taşları araştırma konusu için önemli örneklerdendir. “Orhun âbidelerine Orhun kitâbeleri de denir. Şüphesiz bunlar kitâbedir. Fakat hem maddî bakımdan, hem manevî bakımdan bu kitâbeler söz götürmez birer âbidedirler. Muhtevaları gibi heybetli yapıları da âbide hüviyetindedir. Onun için bunları ifade eden en iyi isim Orhun âbideleri tâbiridir” (Ergin, 2003: 6).

Heykelin üzerine metin yazma, bir edebi eserden esinlenilerek heykel yapma, metin ve harfleri malzeme gibi kullanıp sadece harflerden oluşan heykeller yapma ya da bir heykelden yola çıkılarak şiir yazma vb. edebiyat-heykel, yazın sanatı-heykel, yazı-heykel gibi çeşitlendirebileceğimiz ilişkiler pek çok sanatçı tarafından ele alınan konulardandır.

Her ne kadar resim, heykel, müzik ya da başka bir sanat dalı kendine özgü bir dili olsa da hepsi yazma ve konuşma diline ihtiyaç duyar. Bu çalışmada da yapıldığı gibi, bir sanat eserinin kendine özgü diliyle anlattıklarını anlatmak için de bu ihtiyaç söz konusudur. İşte bu noktada edebiyat, yazın sanatı ya da yazı gündeme gelir (Akergin, 2012: 140).

Yazınsal metinler de yazarın sözcüklerle can kattığı mimari esasları olan ve gerçeklik ve düşsellikle örgütlenen maddelerdir. Edebiyat, müzik, plastik sanatlar vb. arasındaki ilişkileri sorgularken sınırları iyi belirlemek gerekir. Örneğin bir resimde renk, ton, ışık, armoni vb. elemanlar müzikte ses, ezgi ve tonlarla kendi resmini oluşturur (Gülmez, 2002). Edebiyat mekanlar, kişiler, konular, zaman vb. yazarının verdiği bilgiler doğrultusunda nesnel bir bütünlük olarak algılanabileceği gibi bir heykelin de aynı şekilde okunması özellikleri ortaya konabilir. Bu noktada edebiyatın kullandığı araçlardan farklı olarak sanatçının sunduğu bir metinle karşılaşılır denebilir. Kullanılan yöntem ve teknik farklı olsa da metin okuma anlamında benzerlik ortaya koyabilir. Ancak araştırma konusu olan bir sanat alanında üretilmiş eserin farklı bir sanat alanında yeniden ele alınmasıdır ve bunun en önemli örneklerinden biri heykel sanatı tarihinde büyük öneme sahip Auguste Rodin’in “Cehennem Kapısı” rölyefidir.

Auguste Rodin’in Hayatı ve Heykelleri

Fransız Romantizminin güçlü temsilcilerinden biri ve asıl adı François-Auguste-René Rodin olan sanatçı Paris’te dünyaya gelmiştir (12 Kasım 1840-17 Kasım 1917). Ailesinin onun küçük yaşta desen yeteneğini fark etmesiyle La Petite École (küçük okul) adıyla bilinen desen okuluna gönderilmiştir. Orada heykeli keşfeden ve daha sonra Güzel Sanatlar Okulu’na devam etmek isteyen sanatçının yaptığı üç başvurusu reddedilmiştir. Süslemecilerin yanında çalışmaya başlayan Rodin, Louvre Müzesi’nde antik yapıtların desenlerini çizerken bir yandan da akşamları desen kurslarına devam etmiştir. At pazarına giderek çok sayıda hayvan deseni yapmış ama hiç at heykeli yapmadığını belirtmiştir. Kız kardeşini bir hastalık sonucu kaybeden Rodin rahip olmaya karar vermiş, ancak orada heykele tekrar dönmesi için teşvik edilmiş, kısa bir süre sonra da geri dönmüştür (Rodin, 2006, s:206).

Düşünen Adam, Adem ile Havva, Öpüşme, Tunç Çağı, Calais Burjuvaları, Balzac Anıtı ve araştırma konusu olan Cehennem Kapısı (farklı kaynaklarda Cehennem Kapıları olarak geçmektedir) gibi daha pek çok sayıda önemli esere imza atan sanatçı, heykel sanatını akademizmden kurtarması, süslemelerden arındırması, anıtsallığın yerine insancılığı yeğlemesi, heykele insan duygularını ve tutkularını katması olarak sayılabilecek önemli yenilikler getirmiştir (Milliyet Gazetesi Sitesi, 2012).

İleri derecede miyop olan ve okul döneminde sorun yaşayan Rodin’in ilk atölyesi kaynak sıkıntısı nedeniyle oldukça kötü şartlarda oluşturduğu bir atölyedir. Bu nedenle ne yazık ki yaptığı pek çok heykel bugüne ulaşamamıştır. O dönemlerde tek düşüncesinin çalışmak olduğunu dile getiren Rodin’in ilk ve önemli yapıtları arasında yer alan “L’Homme au nez cassé” (Kırık Burunlu Adam) bu zamana denk gelir. Atölyesini temizleyen adamın büstü olan bu çalışma önerdiği sergi jürisi tarafından kabul görmemiş ancak daha sonra mermerden yeniden yaptığı bu büst sergilenmiştir (SSM, 2006). Bu çalışma için aldığı olumsuz sonucun sanatçıyı akademizmden uzaklaştırdığı yönünde değerlendirilmektedir. Bu nedenle sanat hayatında önemli yeri olduğu söylenebilir (resim 3).

Resim 3: Auguste Rodin, "Kırık Burunlu Adam" 44,8x41,5x23,9cm., Mermer, 1864.

Modern sanat ve heykele büyük etkisi olan Rodin'in önemli çalışmaları arasında yer alan "L'Âge d'Airain" (Tunç/Bronz Çağı) isimli heykeli ise sanki bir model üzerinden kalıp alınmış kadar gerçekçidir (resim 4). Oldukça güçlü bir ifadeye sahip, sağ eli başının üzerinde yumruk, diğer eli bir direği kavradığını gösterir şekilde anlatılmış çıplak erkek heykeli, aslında bir kalıp olmadığının hemen anlaşılmasına rağmen eleştirilere hatta suçlamalara neden olmuş, sanatçının ikna edici şeyler sunması istenmiştir (Metmuseum Sitesi).

Resim 4: Auguste Rodin, "Tunç Çağı", 180,5x68,5x54,5cm. Bronz, 1877.

İnsan anatomisini çok iyi bilen Rodin, etkileyici ve güçlü anlatımıyla 20. Yüzyıl heykeline büyük katkı sağlamıştır. Bir sanatçının kendi işinin ustası olması gerektiği düşünöen Rodin, aynı zamanda bilgi yolunda gitmesi, yalnızca istediği şeyleri yapması ve her şeyi tesadüfe bırakmaması gerektiğine (Rodin, 2006) vurgu yapmaktadır.

Cehennem Kapısı

1880-1917 yılları arası alçıdan yüksek kabartma tekniğiyle yapılmış ve 635x400x94cm. boyutlarında, adını Dante'nin "İlahi Komedya"sından almış, Baudelaire'in "Kötülük Çiçekleri"nden esinlenilmiş Rodin'in en bilinen ve önemli çalışmalarından biridir (Normand-Romain, 1996). Alçı örneği D'Orsay Müzesi'nde yer alan çalışmanın bronz döküm hali Rodin Müzesi'nde bulunmaktadır (resim 5).

Resim 5: Auguste Rodin, “Cehennem Kapısı”, 635x400x85cm. Bronz, 1880-1890.

Dante, 1307-1321 yılları arasında kaleme aldığı İlahi Komedyası’nda öbür dünyaya yaptığı hayali yolculuğunu destanlaştırarak anlatır. İtalyan dilinin ilk ve en uzun epik şiiri olarak gösterilen bu yapıt, Cehennem, Araf ve Cennet olmak üzere üç bölümden oluşur. Cehennemün ürkütücü ortamına karşılık mutlu sonla bitiyor olması nedeniyle “komedyası” olarak adlandırmıştır. Hayatının önemli bir bölümünü sürgünde geçiren ve yaşamının yapıta yansımaları olarak değerlendirilen yapıtta Dante, iç dünyasında yaşadığı kargaşanın çözümünün Tanrı’da olduğunu düşünür. Ona göre Tanrı, insanlar için yeryüzü mutluluğu ve ölümden sonraki sonsuz yaşam olmak üzere iki amaç öngörmüştür. İşte Dante de İlahi Komedyası’da şiirle insanlara bu yolu gösterir. İnferno yani Cehennem, İlahi Komedyası’nın ilk bölümüdür ve 1308 yılında tamamlandığı düşünülmektedir.

Dante’nin tasarladığı cehennem, inildikçe daralan, iç içe geçmiş dokuz kattan oluşan ve her birinde farklı günah işlemiş olanların cezalandırıldığı bir çukurdur. Kudüs’ün altında yer alan cehennemde aşağı inildikçe ağırlaşan cezalar söz konusudur. İlk katmanda dürüst yaşamış olan ancak Hıristiyanlıktan önce yaşadıkları ve vaftiz edilmedikleri için günahkar olanlar vardır. İkinci katmanda şehvet düşkünleri; üçüncüde oburlar; dördüncüde cimriler ve savurganlar; beşincide öfkeli; altıncıda sapkınlar; yedincide saldırganlar; sekizincide, dini sömürenler, hırsızlar, rüşvetçiler, ikiyüzlüler, kadın tellalları, siyacılar, kalpazanlar bölücüler cezalandırılır. Dokuzuncu katmanda ise iyilik yapanlara, akrabalarına, vatanlarına, konuklarına, kendilerine ihanet edenler bulunur.

İlahi Komedyası başta Michelangelo olmak üzere, resimde Gustave Doré, Salvador Dalí; müzikte Robert Schumann, Gioacchino Rossini, Franz Liszt; edebiyatta, T.S. Eliot, Ezra Pound, Paul Claudel, Anna Akhmatova gibi sanatçı, şair ve yazarlara ilham kaynağı olmuştur (Dante, 2012-çevirenin önsözünden). İşte Rodin de yanından ayırmadığı İlahi Komedyası’nın en çarpıcı bölümü olan Cehennem’i kendine konu seçerek, kendi bakış açısıyla ele aldığı bir rölyef yapmış, bir

anlamda Dante'nin eserini yineleyerek farklı bir dille izleyiciye ulaştırmış ve eserin heykele dönüşümüyle iletişim olanaklarını artırmıştır.

Rodin'in üzerinde neredeyse yaşamı boyunca çalıştığı rölyef, Dekoratif Sanatlar Müzesi girişi için 1880'de sipariş edilmiştir. Dante'nin İlahi Komedyası'nı temsil eden 11 alçak kabartmayla süslü olması gereken bu çalışma için Rodin, 15. Yüzyılda Floransa vaftizhanesine Lorenzo Ghiberti'nin yapmış olduğu ünlü 'La Porte du Paradis' (Cennetin Kapısı)'ndan esinlenmiştir. Sanatçı çalışmayı 3 yıl sonra sunuma hazır hale getirmiş ancak projeden vazgeçilmiştir. Yapılmasından vazgeçilmesine rağmen bu kapı Rodin'in bir hedefi haline dönüşmüş, onun Düşünen Adam, Öpüşme, Uyanış, Merkür gibi çok sayıda eseri için adeta bir yaratım deposu olmuştur. Bazılarının Rodin'in kısıtlanamaz yaratıcı dehası olarak gördüğü bu çalışma, bazıları için bitmemesi nedeniyle kendi kapasitesinin yetersizliği olarak değerlendirilmiştir (Musée d'Orsay Sitesi) (resim 6-7).

Resim 6: Auguste Rodin, "Düşünen Adam", 87,5x59x42,6cm. Alçı, Musée Rodin, 1881-1882.

Resim 7: Auguste Rodin, "Öpüşme", 181,5x112,5x117cm. Mermer, Musée Rodin, 1882.

Cehennem kapısı, tepe bölümü, alın, sağ ve sol kanatlar, sağ ve sol kapı paneli olmak üzere altı bölüm olarak düşünülmüştür (resim 8). Sağ ve sol kanatlar alçak kabartma olarak işlenmiş, diğer bölümler ise yer yer neredeyse üç boyutlu heykele varan yüksek kabartmalar şeklinde yapılmıştır. Kapıda Andromeda, Açgözlülük ve Şehvet, Aşk Çemberi, Umutsuz Genç, Umutsuzluk, Umutsuzlar, Uyanış, Diz Çöken Faunesse, Ayakta Faunesse, Boğulmuş Lanetli, Lanetli Kadın, Lanetli Kadınlar, Çömelen Kadın, Çıplak Kadın, Çıplak Erkek, Erkek Kafası, Uçan Figür, Düşen Adam, Şehitlik, Meditasyon, Merkür, Ağlayan Su Perisi, Kanatlı Peri, Yükselen Peri, Küçük Gölge, Denizkızı, Saint-Jean Baptiste'in Başı, Oturan Yaşlı Adam vb. gibi figür ve konular ele alınmıştır.

Resim 8: Auguste Rodin, Cehennem Kapısı'nın bölümleri.

Çok sayıda figürün yer aldığı ve Rodin'in yaratıcılığını geliştirdiği dile getirilen bu çalışmanın en önemli elemanları ise Les Ombres Trois (Üç Gölge), Le Penseur (Düşünen Adam), Ugolin et Ses Enfants (Ugolin ve çocukları), Paolo et Francesca, Je suis belle (ben güzelim), Fugit Amor (Wikipedia Sitesi) vb. olarak gösterilmektedir (resim 9).

Resim 9: Auguste Rodin, Cehennem Kapısı detayları sırasıyla; Üç gölge, Düşünen Adam, Paolo ve Francesca, Ugolin ve Çocukları, Ben Güzelim.

Kapının önemli konularının bazılarında anlatılanlar ise şöyledir; cehennemin girişinde yer alan 'Üç Gölge' ile içeri gireceklere tüm umutlarını terk etmelerini söylenir. Abartılı ve deforme olmuş anatomik yapıyla şekillendirilmiş figür, kalıpla çoğaltılıp dairesel olarak kapının en üst bölümüne yerleştirmiştir.

'Paolo ve Francesca' rölyefi ile Dante'nin Cehennemi'nde Francesca, çirkin kocasının yakışıklı kardeşi Paolo'yla yaşadığı aşk sonucu kocası tarafından öldürülmesi anlatılır. Yasak aşk onların cehennemde olmalarının nedenidir.

Baudlaire'in 'Kötülük Çiçekleri'nde geçen 'Güzellik' şiirinden esinlenilerek yapılan 'Ben güzelim', kapının sağ kanadının tepesinde yer alır. Rodin, bunu daha sonra bağımsız bir heykel olarak yapıp sergilemiş ve yanında şiirin bir dördlüğünü kullanmıştır.

Acı ve zevk, şiddet ve hassasiyetin işlendiği 'Aç Gözlülük ve Şehvet', 'Aşk Çemberi' gibi konular, Rodin'in en çok ilham aldığı cehennem ikinci katmanda yer alan şehvet düşkünlerinin cezalandırıldığı bölümü anlatır. Rodin, şehvet düşkünleri ile ilgili ve Baudlaire'in 'Kötülük Çiçekleri'nden esinlendiği çok sayıda karakter yaratmış, kapının farklı yerlerinde çok defa ele almıştır. Bunun yanı sıra Latin şair Ovidius'un büyük epik eseri 'Metamorfoz'dan esinlenmiş ve mitolojik konulara rölyefinde sıklıkla yer vermiştir.

Kapının farklı yerlerinde birkaç kez işlenen 'Umutsuzluk ve Umutsuzlar'da sanatçı, sıkıntı ve çaresizlik duyguları üzerinde yoğunlaşır.

'Faunesse', oldukça kışkırtıcı, baştan çıkarıcı, çıplak tasvir edilen ve şehvet verici kadın görünümüyle cehennemde cezalandırılanlardandır.

Rölyefin en güzel detaylarından biri olan 'Düşen Adam', cehennemdeki korkunç kaderinden kaçmaya çalışan bir figürdür. Sol kapı paneli üzerinde yer alır ve bir güç tarafından geriye itilerek düşürülmektedir.

'Deniz kızları', Dante'nin 'Cehennem'inde işkence gören lanetlenmiş yaratıklardır. Ancak Rodin bunları bilinen denizkızı biçiminde değil çekici kadınlar şeklinde ele almıştır (resim 10).

'Saint-Jean Baptiste'in sadece başının işlenmesi ve rölyefin en dış bölümünde konumlandırılmasıyla cehennemde ve diğerleri arasında yeri olmadığı anlaşılmaktadır. Lanetli sakallı bu baş, ağzı açık inliyor gibi gösterilmiştir.

Resim 10: Auguste Rodin, Cehennem Kapısı detayları sırasıyla; Denizkızı, Aşk çemberi, Düşen adam, Diz Çöken Faunesse, Ayakta Faunesse.

Dante 'Komedya'sında cehennem son ve 9. Katmanında Ugolino della Gherardesca ile karşılaşır. Burası en büyük günahkarların cezalandırıldığı yerdir. Birçok sanatçıya ilham veren bölümde Ugolin ve çocuklarının bir kuleye kapatılıp aç bırakılarak öldürüldüğü anlatılır. Bu Rodin'in üzerinde çok çalıştığı ve tasarımlarını sürekli değiştirerek sonuca ulaştığı bir konudur. İlk düşündüğü bitkin insan tasviri, ölmüş çocukları üzerinde bir hayvan gibi sürünen ve açlığa teslim olan biri şekline dönüşmüştür.

'Umutsuz Genç', yine lanetliler arasında yer alan bir figürdür. Tüm elim kaderlerinden kaçmaya çalışanlar gibi o da büyük bir mücadele içindedir. Kemikleri ve kasları çok iyi işlenmiş ayakta duran bu figür, oldukça gergin, öfkeli, yalvaran bir haldedir ve umutsuzca gökyüzüne doğru uzanmaktadır.

Yunan mitolojisinden alınmış bir karakter olan 'Andromeda', ülkesinin felaketten kurtulması için feda edilmiş ve deniz canavarı tarafından parçalanmak üzere bir kayaya zincirlenmiştir. Kendini kurtarmaya gelecek kahramanını bilmeden kaderini umutsuzca beklemektedir. Yunan mitinde Danaos kızları düğün gecesi kocalarını öldürürlerse altı delik bir su kabını doldurmaya mahkum edilir. Rodin de bu çalışmayı daha sonra 'Danaid' ismini vererek mermerden tekrar ele almış, öne eğik bir amforaya sarılmış kadın biçiminde tasvir etmiştir.

Alçak kabartma olarak işlenen sağ ve sol kanatta 'Ben Güzelim', 'Aşk Çemberi', günahı olmayan ama vaftiz edilmedikleri için arafta kalmış ve cennete gidemeyen kişilerin anlatımı yer alır. Belirsizlik söz konusu olan bu bölümde sabırsızlıkla bekleyenler görülür.

Rodin, Dante'nin Cehennem'inde sayısız var olan lanetlilerinden ilham almış ama hiçbirini özel olarak öne çıkarmaya çalışmamıştır. Dünyaya yabancı kendi iç acılarına yönelmiş bir kadın olan 'Boğulmuş Lanetli' de bunlardan biridir. Aynı şekilde 'Çömelmiş Kadın' da acıdan kıvrılmakta ve iç ağrılarına yönelmektedir.

'Uyanış' kapının sağ kanadında, lanetli, cehennemde olduğu hissedilen, kafasını kollarıyla sarmış küçük bir figürdür. 'Düşen Kanatlı Peri', bacaklarının değiştirilip kanat eklenerek Andromeda'dan türetilen ve sonbahar temasıyla işlenen bir rölyeftir. 'Yükselen Peri', kendi üzerine kapanmış ve yapraklarla sarılmış haldedir. Uçmaya çalışır ancak başarılı değildir. Muhtemelen sanatçı bu zıtlıkla rölyef üzerinde bir canlılık katmaya çalışmıştır.

'Merkür', kolları haç şeklinde açılmış düşen erkeği anlatır. Kapının sağ kanadı üzerine oturtulmuş, elleri dizleri üzerinde, bacaklar kendine çekik, meditasyon yapıyor ya da sonsuza kadar bekliyor gibi görünen 'Oturun Yaşlı Adam' ise özel bir anlam ya da kimliğe sahip değildir.

Düşünen adamın bulunduğu alın kısmı lanetlilerle ve kıyamet sahneleriyle doldurulmuştur. Aralarında hangi grupların olduğu kolayca ayırt edilebilir. Cehenneme gelişi temsil eden bölümün arka kısmında en eskiler yer alır. Rodin'in üzerinde yoğun çalıştığı ve zamanla değişikliğe gittiği bu bölümde bulunan 'Düşünen Adam' ise muhtemelen cehennemin hakimidir (Musée Rodin).

Rölyefte Üç Gölge'nin hemen altında yer alan yatay saçak bölümünde yaprak detayları ve dekoratif unsurlar yer alır. Rodin'in birçok desen ve maketini yaptıktan sonra şekillendirdiği çalışmanın sağ ve sol kapı panelleri normalde açılır bir biçimde tasarlanmasına rağmen işlevi olmayan bir yapı şeklindedir.

Daha önce de bahsedildiği gibi çalışmanın en üst kısmında aynı heykelin tekrarıyla yapılmış 3 figürden oluşan bir grup görülür. Son derece modern bir yaklaşımla kolları kesik işlenmiş figürler aşağı doğru uzanmaktadır. Alın olarak tabir edebileceğimiz kısımda 'Düşünen Adam' heykeli yer alır. Bazı eleştirmenlere göre Dante'nin, bazılarına göre Rodin'in kendisi olduğu yorumu yapılan bu figür bir çıkıntı üzerinde durmakta ve aşağı doğru bakmakta, sanki cehennemde olup bitenleri izlemektedir. Fokurdayan bir lava benzeyen çalışmada allak bullak olan davranışlar, umutsuzluk, lanet ve acı söz konusudur. Bazen formlar gelecekteki bir anı anlatır, bazen mimari bir elemanın yerine geçer. Kapı fonksiyonundan uzakta olan bu mükemmel sembolist yapıt, 1917'de d'Orsay Müzesi'ne alçı olarak verilmiştir. Yüksek kabartma tekniğiyle yapılan kapı, sanatçının özgürce hayal gücünü kullandığı belirsiz mekanlarda ışık gölge oyunlarıyla insan vücudunun ifadesi olarak da değerlendirilebilir (Musée d'Orsay Sitesi) (resim 11).

Resim 11: Auguste Rodin, Cehennem Kapısı'nın D'Orsay Müzesi'nde yer alan alçı modeli.

Rodin Müzesi’nde yer alan çalışmanın bronz dökümü ise 1928’de Alexis Rudier tarafından gerçekleştirilmiştir. Kapının boyutları müze resmi web sayfasında yükseklik: 635, genişlik: 400, derinlik: 85cm. olarak verilmektedir. (Rodin’in uzun yıllar üzerinde çalışırken yaptığı değişiklikler sonucu ölçülerinde de farklılık olabilmıştır). En özel çalışmalarından biri ve kariyeri boyunca üzerinde düşündüğü bu çalışmasında Rodin, zamanla ana yapıdan bağımsız bölük pörçük duran, zıtlık yaratan figür ve kabartmalardan vazgeçmiş, daha da sadeleştirme yoluna giderek bazı parçaları çıkarmıştır. Rodin Müzesi’nin ilk müdürü Léonce Bénédite, 1917 yılında sanatçının başyapıtı sayılan bu eserin yeniden dökümünün yapılabilmesi için ikna etmeyi başarmış ancak sanatçı bu çabaların sonucunu görmeden ölmüştür.

“Rodin’in aldığı ilk büyük sipariş olan ve hiçbir zaman bitiremediği *Cehennem Kapısı*, sanatçının tüm yaşamının bir özeti gibidir. Yaşamı boyunca ona eşlik etmiş, sayısız yapıtının üretimine yol açmış ve Camille Mauclair’in ünlü tanımıyla ‘*yaşamının heykelleştirilmiş günlüğü*’ olmuştur...” (SSM Sergi Kataloğu, 2006: 13). Doğaçlama bir şekilde gelişim gösteren ve üzerinde uzun yıllar çalıştığı bu kapı için Rodin, sürekli aklına gelen yeni fikirleri uygulamıştır. Araya giren diğer siparişler nedeniyle verdiği aralar onu kapıdan uzaklaştırmış, yüzyılın sonunda tekrar geri dönmüştür. 1900 yılında büyük kişisel sergisi kapsamında gösterildikten sonra atölyeye geri dönen kapı, sanatçının isteği doğrultusunda sökülen eski parçaların yerine yeniden takılmasıyla bugünkü haline gelmiştir. Bugün büyük eser olarak gösterilen Cehennem Kapısı, daha önce de bahsedildiği gibi pek çok yeni heykelin doğmasına sebep olmuştur.

Sonuç Olarak

Heykel sanatının gelişim süreci incelendiğinde her farklı dönem, toplum ya da sanatçının elinde yeni anlamlarını bularak günümüze kadar geldiği görülür. Sanatçıların amaçları yaşadıkları dönemde geliştirdikleri teknik ve yöntemlerle kendilerini, düşüncelerini vb. en iyi şekilde ifade etmek olmuştur. İşte, heykel sanatına farklı bir bakış açısı kazandırarak kendinden sonra gelenler için yeni kapılar açmış olan en önemli isimlerinden biri de Rodin’dir. Çok sayıda esere imza atan sanatçının önemli çalışmalarından biri ve araştırma konusu olan Cehennem Kapısı, onun neredeyse hayatı boyunca üzerinde çalıştığı bir rölyeftir. Sanatçının sürekli düşüncelerini ve tasarımlarını yenilediği, çok sayıda yeni eserin doğmasına neden olan bu rölyefin heykel sanatının başyapıtlardan biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Resim, heykel, müzik, edebiyat ya da başka sanat dalları insanın yaşamına katılan ve anlam kazandırabilen estetik üretimlerdir. Her bir sanat alanının kendine özgü anlatım dili vardır. Ancak çoğu zaman birbirlerinden yararlandıkları ya da birbirlerinin alanlarını kullandıkları görülür. Sanat tarihine bakıldığında sanatçıların hedefleri doğrultusunda her tür malzeme ve anlatım olanağını tereddüt etmeden kullandığı çok sayıda örnek gösterilebilir.

Sonu iyi biten hikaye anlamında komedyacı biçiminde ele alınan, 14. yüzyılın ilk yarısında yazılmış ve dünyaca ünlü başyapıt olarak kabul edilen Dante’nin edebi eseri, Rodin’in elinde yazıldığı tarihten yüzyıllar sonra farklı bir dil ve “Cehennem Kapısı” adıyla yeniden hayat bulmuştur. Dante’nin cehennemini kendi yorumuyla biçimlendiren Rodin’in rölyefi, izleyiciye yazardan yola çıkışlı heykeltıraşın sunduğu öneri olarak değerlendirilebilir. Edebi hali okuyucularının hayalinde farklı farklı görüntüler oluşturabilirken rölyefe dönüşümüyle belki de izleyicisinde yeni ve bambaşka hayali görüntülerin oluşmasına olanak sağlamıştır.

Farklı bir sanat alanındaki eserden yola çıkılarak yapılan Cehennem Kapısı rölyefi, Rodin’in bakış açısıyla nesneleşmiş ve tek başına kendini anlatabilir hale gelmiştir. Artık o yeni ve özgün

bir yapıttır. Esinlenilmiş yapıtı bilmek izleyicinin konuyu daha kolay anlamasını sağlayabildiği gibi onu yönlendiren bir sonuca da götürebilir. Her nasıl ki Rodin'in yaptığından Dante'nin önerdiği cehennemle birebir aynı olamayacağı gibi izleyici de rölyefe bakarken aldığı izlenim ve hayali sanatçının verdiği hareketle farklılaşabilir. Heykel diliyle yeniden ele alınan bu yapıt, artık izleyiciler için yeni bakış açıları sunmaktadır. Sadece yazıldığı ya da çevrildiği dillerde kendini anlatma olanağı bulan Dante'nin Cehennem'i, heykele dönüşmesiyle onu görebilen herkesle yeni ve farklı bir dille iletişim olanağı bulabilmektedir. Bu rölyef, daha sonraki dönemlerde belki de başka sanatçıları etkileyecek, ondan ilham alınarak yeni eserler üretilmesine olanak sağlayacaktır. Böylece edebi eser, çoğalarak iletişim olanaklarını artıracaktır.

KAYNAKLAR

- Akergin, Gültekin, (Bahar 2012), "Sanat Dalları Arasında Etkileşim ve Dil", Karadeniz Araştırmaları, Sayı 33, 139-146, Erişim: http://www.karam.org.tr/Makaleler/936201317_011%20akengin.pdf, 24.07.2017.
- Artun, Ali, (2004), "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", Erişim: <http://www.aliartun.com/yazilar/baudelairede-sanatin-ozerklesmesi-ve-modernizm/>, 15.03.2016.
- Çetişli, İsmail, (2006), "EDEBİYAT EĞİTİMİNDE "EDEBÎ METİN"İN YERİ VE ANLAM", Erişim: http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/169/ismail.pdf, 09.08.2017, MEB Yayınları.
- Dante, Alighieri, (2012), İlahi Komedyâ-Cehennem, (Çeviren: Rekin Teksoy), 14. Baskı, Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti., İstanbul.
- Edgü, Ferit, (2008), Biçimler, renkler, sözcükler, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Ergin, Muharrem, (2003), "Orhun Âbideleri, Hisar Kültür Gönüllüleri", Erişim: <http://www.altayli.net/wp-content/uploads/2015/03/ORHUN-%C3%82B%C4%B0DELER%C4%B0.pdf>, 15.03.2016.
- Gülmez, Bahadır, (Güz 2002), "Güncel sanat iletişiminde dallararası yorumlama", Anadolu Sanat, Sayı: 13, Sayfa: 55-67, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kardaş, Sedat, (2012), "Divan Şiirinde Resim ve Heykel", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı:47, ss.119-146, Erişim: <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunitaed/article/viewFile/1020007813/1020006879>, 10.03.2016.
- Lloyd, Rosemary, (2006), "Lire la pierre: Pouvoir politique et sexuel dans la sculpture litteraire du xixe siecle", pp. 151-165. Nineteenth-Century French Studies, Volume 35, Number 1, Published by University of Nebraska Press. DOI: 10.1353/ncf.2006.0050. Erişim: http://muse.jhu.edu/journals/nineteenth_century_french_studies/v035/35.1lloyd.pdf, 15.03.2016.
- Metmuseum Sitesi, "The Age of Bronze (L'Age d'airain)", Erişim: <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/07.127/>, 24.07.2017.
- Milliyet Gazetesi Sitesi, (11.06.2006), "Düşünceyi taşla işleyen adam' İstanbul'da", Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/-dusunceyi-tasa-isleyen-adam--istanbul-da/pazar/haberdetayarsiv/11.06.2006/160236/default.htm>, 23.02.2016.
- Milliyet Gazetesi Sitesi, (12.11.2012), "Auguste Rodin kimdir?", Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/auguste-rodin-kimdir-/dunya/dunyadetay/12.11.2012/1625623/default.htm>, 23.02.2016.

- Musée d'Orsay Sitesi, "Porte de l'Enfer" (Fransızca), Erişim: [http://www.musee-orsay.fr/fr/collections/oeuvres-commentees/sculpture/commentaire_id/the-gates-of-hell-8933.html?tx_commentaire_pi1\[pidLi\]=842&tx_commentaire_pi1\[from\]=729&cHash=9f5f4b8980](http://www.musee-orsay.fr/fr/collections/oeuvres-commentees/sculpture/commentaire_id/the-gates-of-hell-8933.html?tx_commentaire_pi1[pidLi]=842&tx_commentaire_pi1[from]=729&cHash=9f5f4b8980), 22.02.2016.
- Musée Rodin Sitesi, "La Porte de l'Enfer" (Fransızca), Erişim: <http://www.musee-rodin.fr/fr/collections/sculptures/la-porte-de-lenfer>, 22.02.2016.
- Normand-Romain, Antoinette Le, (1996), Rodin: le musée et ses collections, pp. 33-44, Editions Scala, Paris.
- Rodin, Auguste, (2006), Düşünce Kıvılcımları, (Çeviren: Ayşegül Sönmezay), 1. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Sazyek, Hakan, (2013), "Edebiyat Niçin İnsansız Olmaz?", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013, p. 1127-1139, ANKARA. Erişim: http://www.turkishstudies.net/Makaleler/120989636_066SazyekHakan-1127-1139.pdf, 10.03.2016.
- Sharratt, Peter, (2000), "Ut sculpture poesis", From Rodin to Giacometti Sculpture and Literature in France 1880-1950, (ed. By K. Aspley, E. Cowling, P. Sharratt), Rodopi, Amsterdam.
- SSM Sergi Kataloğu, (2006), "Heykelin Büyük Ustası İstanbul'da", Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul.
- Uz, Nurbiye, (2010), "Duyarlılık Ve Coşkunun Buluşması: Ossip Zadkine", Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat ve Tasarım Dergisi, Sayı:5, ss.151-165, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Wikipedia Sitesi, "İlahî Komedyâ", (Türkçe), Erişim: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lah%C3%AE_Komedy%C3%A4#cite_note-1, 26.02.2016
- Wikipedia Sitesi, "La Porte de l'enfer" (Fransızca), Erişim: https://fr.wikipedia.org/wiki/La_Porte_de_l'enfer, 23.02.2016.

Resim Kaynakları

- Resim1: <https://www.zadkine.com/project/le-poete-1954/>, 27.07.2017.
- Resim2: <http://www.imagesdubeaudumonde.com/article-la-comedie-humaine-ernest-christophe-musee-orsay-88795097.html>, 27.07.2017.
- Resim3: <http://www.musee-rodin.fr/fr/collections/sculptures/lhomme-au-nez-casse>, 27.07.2017.
- Resim4: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/189265>, 28.07.2017.
- Resim5: <http://www.musee-rodin.fr/fr/collections/sculptures/la-porte-de-lenfer>, 21.07.2017.
- Resim6: <http://www.musee-rodin.fr/fr/collections/le-penseur-sur-element-de-chapiteau>, 28.07.2017
- Resim7: <http://www.musee-rodin.fr/fr/collections/sculptures/le-baiser>, 28.07.2017.
- Resim8: <http://www.musee-rodin.fr/fr/collections/sculptures/la-porte-de-lenfer>, 21.07.2017.
- Resim9: <http://enfer.musee-rodin.fr/fr/home>, 04.08.2017.
- Resim10: <http://enfer.musee-rodin.fr/fr/home>, 04.08.2017. Resim11: [http://www.museeorsay.fr/index.php?id=851&L=0&tx_commentaire_pi1\[showUid\]=8812&no_cache=1](http://www.museeorsay.fr/index.php?id=851&L=0&tx_commentaire_pi1[showUid]=8812&no_cache=1), 27.07.2017.